

106. *Elveda Güzel Vatanım*'ın İngilizce çevirisi ışığında tarihî roman çevirisinde kültürel unsurlar

Hilal ERKAZANCI DURMUŞ¹

APA: Erkazancı Durmuş, H. (2022). *Elveda Güzel Vatanım*'ın İngilizce çevirisi ışığında tarihî roman çevirisinde kültürel unsurlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 1709-1730. DOI: 10.29000/rumelide.1222098.

Öz

Bu çalışma, Ahmet Ümit'in (2015) *Elveda Güzel Vatanım* adlı tarihî romanında geçen kültürel unsurların Rakesh Jobanputra tarafından 2020 yılında yapılan İngilizce çevirisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada tarihî romanların genel özellikleri, tarihî romanların dilini diğer yazın eserlerinden ayıran unsurlar ve tarihî romanların çevirisinde karşılaşılan zorluklar ele alındıktan sonra inceleme bölümüne geçilmektedir. İnceleme, Margaret Somers ve Gloria Gibson (1994) tarafından anlatıların dört temel unsuru olarak belirlenen zamansallık, nedensel olay örgüsü, seçici kullanım ve parçaların bağlantısallığı özelliklerinin hangi çeviri stratejileri ile oluşturulduğuna ışık tutmaktadır. İnceleme, ayrıca, çalışmasını Sergej Vlahov and Sider Florin'in (1980) araştırmasına dayandıran Enikő Terestyényi'nin (2011) kültürel unsurlar için kullandığı kategorilerin tarihî kurgu bağlamına uyarlanarak yeniden sınıflandırılmasına dayanmaktadır. İncelemede, Javier Franco Aixelà (1996) tarafından çeviri stratejilerine ilişkin olarak yapılan sınıflandırma (tekrarlama, ortografik adaptasyon, sözcüğü sözcüğüne çeviri, metin dışı açıklama ve metin içi açıklama stratejileri ile eş anlamlılık, sınırlı evrenselleştirme, mutlak evrenselleştirme, doğallaştırma, silme ve özerk yaratıcılık stratejileri) kullanılacaktır. Çalışmanın sonunda, yabancılaştırma ve yerleştirme etkisi yaratan çeviri stratejilerine ilişkin olarak verilen kararın, yukarıda belirtilen dört anlatısal özelliğin ışığında şekillendiği vurgulanmaktadır. Çeviride tekrarlama, ortografik adaptasyon, metin içi açıklama ve metin dışı açıklama gibi yabancılaştırma etkisi yaratan çeviri stratejileri ile zamansallık özelliği; mutlak evrenselleştirme ve doğallaştırma stratejileri gibi yerleştirme etkisi yaratan stratejiler ile bağlantısallık özelliği; metin içi ve metin dışı açıklamalarla nedensellik özelliği; ve metin dışı açıklamalarla Sözlükçe bölümüne eklenerek özel bir önem atfedilen sözcükler ile seçici kullanım özelliği oluşturulduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarihî roman, anlatısalılık, çeviri stratejileri, kültürel unsurlar, Ahmet Ümit.

Culture-specific items in the translation of historical novels: A case study of *Farewell, My Beautiful Country*

Abstract

This study examines how the culture-specific items in the historical narrative in Ahmet Ümit's (2015) *Elveda Güzel Vatanım* are reproduced in the English translation *Farewell, My Beautiful Country* composed by Rakesh Jobanputra in 2020. The study first highlights the general features of historical novels, the stylistic elements that distinguish the language of historical novels from that of the other literary genres, along with the potential challenges encountered in the translation of historical novels. Following these points, the study carries out an analysis of *Farewell, My Beautiful Country*. The

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü (Ankara, Türkiye), hilalerkazanci@yahoo.co.uk, ORCID ID: 0000-0003-2790-0415 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 15.11.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1222098]

analysis seeks to shed light on the translation strategies used to reconstruct what Margaret Somers and Gloria Gibson (1994) list as the four basic features of narratives: temporality, relationality, causal emplotment and selective appropriation. The analysis of culture-specific items is based on the reclassification of culture-specific items listed by Enikő Terestyényi (2011), who focuses on Sergej Vlahov and Sider Florin's (1980) research. The analysis is also based on Javier Franco Aixelà's (1996) translation strategies. The study explores which foreignizing strategies (repetition, orthographic adaptation, linguistic translation, extra-textual gloss and intra-textual gloss), and/or domesticating strategies (synonymy, limited universalization, absolute universalization, naturalization, deletion and autonomous creativity) are employed in the translation. Ultimately, the study concludes that both foreignization and domestication are employed in the English translation in a way that enables the translator to reconstruct the four major features of narrativity in the historical novel. The study reveals that the foreignizing strategies of repetition, orthographic adaptation as well as intratextual and extratextual glosses are used to reconstruct the temporality of the historical narrative in the English translation. The domesticating strategies of absolute universalization and naturalization are used to reconstruct relationality in the narrative, whereas the strategies of intratextual and extratextual glosses are used to reconstruct causal emplotment. Selective appropriation features in the Dictionary section that reveals which words the translator seeks to foreground in the target text.

Keywords: Historical novel, narrativity, translation strategies, culture-specific items, Ahmet Ümit.

1. Giriş

Geçmişte yaşanan olayları, döneme özgü sosyo-politik ve kültürel koşulları göz önünde bulundurarak tarihî bir söylem çerçevesinde betimleyen tarihî kurgunun en yaygın ürünleri arasında tarihî romanlar bulunmaktadır. Türk edebiyatında tarihî romanların en çarpıcı örneklerinin arasında Halide Edip Adıvar'ın (1922) *Ateşten Gömlek*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (1932) *Yaban*, Kemal Tahir'in (1956) *Esir Şehrin İnsanları*, İhsan Oktay Anar'ın (1995) *Puslu Kitalar Atlası*, Orhan Pamuk'un (1998) *Benim Adım Kırmızı*, Nedim Gürsel'in (2003) *Resimli Dünya* ve Turgut Özakman'ın (2015) *Şu Çılgın Türkler* adlı eserleri bulunmaktadır. Polisiye roman yazarı olarak bilinen Ahmet Ümit'in 2015 yılında yayımlanan *Elveda Güzel Vatanım* adlı romanı da tarihi roman özelliklerini taşımaktadır. İngilizce çevirisi 2020 yılında Anthem Press tarafından *Farewell, My Beautiful Country* başlığıyla yayımlanan roman; dayandığı döneme özgü coğrafi isimler, mutfak kültürü, dini törenler, gelenekler, kurum ve kuruluşlar, rütbelere ve unvanların temel teşkil ettiği yoğun bir tarihî söyleme sahiptir.

Kitap çevirileri, “ulusal ve uluslararası piyasaların işleyiş mantığına göre üretilen, dağıtılan ve tüketilen ticari metalar” olarak kabul edilmektedir (Heilbron & Sapiro, 2007, s. 94). Farklı ulus ve kültürlerin arasında mevcut olan güç ilişkilerinin ekonomik, siyasi ve kültürel sebeplerle “asimetrik” olarak şekillenmesi; çevirinin farklı diller ve kültürler arasındaki dağılımının da “orantısız” bir şekilde gerçekleşmesine neden olmaktadır (Heilbron & Sapiro, 2007, s. 95). Küresel çeviri piyasası, İngilizce gibi “hiper merkezi”, Fransızca ve Almanca gibi “merkezi”, İspanyolca, Rusça ve İtalyanca gibi “yarı merkezi” ve Arapça ve Çince gibi “çevresel” dillere göre sınıflandırılmaktadır (Heilbron, 2010, s. 310). Bir dil “ne kadar merkezi bir konuma sahip olursa, o dile yapılan çeviri o kadar az olur” (Heilbron, 2010, s. 309). Uluslararası çeviri piyasasında, çeviriler büyük oranda merkez konumundaki dillerden çevresel konumdaki dillere doğru gerçekleşmektedir (Heilbron & Sapiro, 2007, s. 96). Bu durum, özellikle İngilizceden çeviri söz konusu olduğunda “ticari dengesizliğe” neden olmaktadır (Venuti, 1995, s. 14):

UNESCO'nun Index Translationum verilerine göre,² İngilizce dünyada hâlâ en çok tercih edilen kaynak dil olarak karşımıza çıkmaktadır (Brisset & Colón Rodríguez, 2021, s. 232).

Küreselleşme, dünya çeviri piyasasında “heterojen” yapının erimesine sebep olmakta ve kaynak dillerde “çeşitliliği artırmak yerine İngilizcenin hegemonyasını güçlendirmektedir” (Sapiro, 2010, s. 436). Bu bağlamda, İngilizceden Türkçeye yapılan çeviriler ile Türkçeden İngilizceye yapılan çevirilerin sayısında büyük bir fark olduğu görülmektedir (Tekgül & Akbatur 2013; Brisset & Colón Rodríguez, 2021, s. 232). Küresel yayıncılık piyasasında faaliyet gösteren yayıncılar, çeviri için “[okuru] zorlayıcı bir kitap ya da yeni bir yazar” seçerek ekonomik sermayelerini riske atmak yerine hâlihazırda piyasa beklentilerine ve kâr stratejilerine uygun düşen kitapları seçmektedir (Schiffirin, 2000, s. 107). Ahmet Ümit gibi Türk yazarların sayısının küresel piyasada az olmasının nedeni, özellikle Anglo-Amerikan yayıncıların Türklere beslediği önyargıdan ve Türkçe'nin Avrupa'da çevresel bir dil konumunda kalmasından kaynaklanmaktadır (Kula, 2016, s. 402).

Küresel çeviri piyasasında yazarlara olan ilgiyi artırmak üzere en sık başvurulan yollardan biri küresel okura hitap edecek eserlerin seçilmesi olduğundan (Bielsa, 2019, s. 168); Ahmet Ümit'in bir eserini İngilizce yayımlamaya karar veren Everest Yayınları, eser seçimi konusunda kararı çevirmen Elke Dixon'a bırakmıştır (Erguvan, 2016, s. 342). Sufiliğin, Anglo-Amerikan dünyada talep görmesi nedeniyle; Ümit'in eserleri arasından çeviriye en uygun görülen kaynak metin, Mevlâna'yı konu alan *Bab-ı Esrar* (2012) olmuş ve çeviri 2012 yılında *Dervish Gate* başlığıyla yayımlanmıştır (Erguvan, 2016, s. 342-344). Bu örnekten yola çıkarak, *Elveda Güzel Vatanım*'ın da içerik itibarıyla küresel çeviri piyasasında ilgi çekecek bir kaynak metin olarak seçildiği düşünülebilir. Küresel dünyanın yazarlara olan ilgisini çekmenin diğer bir yolu da tanıtımlar ile birlikte edebiyat ve çeviri fuarlarının düzenlenmesidir. Ahmet Ümit'e olan ilginin artması için “Türk yazarların yurtdışında temsilini” ve “Türk edebiyatının dünyada tanınması[nı]” amaçlayan Kalem Ajans gibi önemli bir telif hakları ajansı,³ *Elveda Güzel Vatanım* romanının tanıtımını 2015 yılında İstanbul'da Pera Palace Otelinde küresel yayıncı ve çevirmenlerin katılımıyla büyük bir organizasyon kapsamında gerçekleştirmiştir.⁴

Bunlara ek olarak, çeviride uygulanan stratejiler de Türkçe gibi çevresel bir dilde eserler veren yazarların küresel piyasada kabul görmesi üzerinde belirleyici bir role sahip olabilir. Yerleştirme, küresel yayıncılık piyasasında İngilizceye yapılan çevirilerin “en yaygın şekli” oluşturmakta ve bu dilin “küresel düzeyde tahakküm sahibi olduğunu” gösteren önemli bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır (Bielsa, 2019, s. 168). Küresel bir kültürün oluşmasına zemin hazırlayan “homojenleştirici” yayıncılık faaliyetleri, özellikle Batılı olmayan kültürlerin yabancılığını “kendi çizdiği sınırlar içinde deneyimlemek isteyen küresel bir okur kitlesi[nin]” oluşmasına neden olmuştur (Bielsa, 2019, s. 169). Bu kitlenin beklentileri nedeniyle; İngilizceye çevrilen Türkçe eserler, çevirmenler ve/veya diğer çeviri eyleyicileri tarafından adeta “yeniden yaratılmaktadır” (Adil, 2006, s. 1-2). “Osmanlı'nın geçmişi, Türkler için [bile] tam anlamıyla yabancı bir ülke” gibiyken (Adil, 2006, s. 9), *Elveda Güzel Vatanım* adlı eser küresel çeviri piyasasına sunulmak üzere nasıl çevrilmiştir?

Yukarıdaki sorunun ışığında, bu çalışmanın amacı *Elveda Güzel Vatanım*'da geçen kültürel unsurların İngilizceye nasıl aktarıldığını incelemektir. İnceleme, Margaret Somers ve Gloria Gibson (1994) tarafından tarihî anlatıların dört temel unsuru olarak belirlenen zamansallık, nedensel olay örgüsü, seçici kullanım ve parçaların bağlantısallığı özelliklerinin hangi çeviri stratejileri ile oluşturulduğuna ışık

² <http://www.unesco.org/xtrans/>

³ <https://kalemagency.com/biz-kimiz-2/>

⁴ <https://www.edebiyathaber.net/ahmet-umit-elveda-guzel-vatanim-ile-pera-palace-hotel-jumeirahta/>

tutmaktadır. Romanda geçen kültürel unsurlar, araştırmasını Sergej Vlahov and Sider Florin'in (1980) çalışmasına dayandıran Enikő Terestyényi'nin (2011) kültürel unsurlar için kullandığı sınıflandırmanın tarihî romanlar bağlamına uyarlanarak yeniden sınıflandırılması ışığında incelenecektir. İnceleme; tekrarlama, ortografik uyarlama, sözcüğü sözcüğüne çeviri, metin dışı açıklama ve metin içi açıklama gibi yabancılaştırma stratejileri ile eş anlamlılık, sınırlı evrenselleştirme, mutlak evrenselleştirme, doğallaştırma, silme ve özerk yaratıcılık gibi yerleştirme stratejilerini temel alan çeviri stratejilerine dayanmaktadır (Aixela, 1996).⁵ İnceleme, çeviride sistematik olarak tekrarı bulunan ve bir örüntü oluşturan kültürel unsurların çevirisinde kullanılan stratejilere ilişkin olarak temsili seçilen örneklere dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, çalışmanın örnek seçimi, kültürel unsurların nasıl çevrildiğine ışık tutan örneklerin tespitine dayanan amaçlı örneklemeyle dayandırılmıştır ve çalışmada bu örneklemin içinden seçilen temsili örnekler kullanılmıştır (bkz. Saldanha & O'Brien, 2014, s. 133).

2. Tarihî romanın genel özellikleri

Tarihî roman, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Napolyon'un Leipzig Muharebesi'nde yenilgiye uğraması ile birlikte yazarların tarihî kurguya ilgi duymaya başlaması sonucunda ortaya çıkmıştır (Lukács, 1962, s. 21). İlk tarihî roman, Sir Walter Scott'un (1814) *Waverly* adlı eseridir (Lukács, 1962, s. 21). Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma hareketlerine paralel olarak bu türde örnekler verilmiştir. Ahmet Midhat'ın 1871 yılında yazdığı *Yeniçeriler* ve Namık Kemal'in 1880 yılında yazdığı *Cezmi* adlı eserleri türe özgü ilk romanlardan olmuştur. Walter Scott'tan Virginia Woolf'a kadar İngiliz tarihî romanlarını değerlendiren Avrom Fleishman (1971, s. 3-4), bu türün en dikkat çekici yanının gerçek ve kurgunun aynı söylem içinde harmanlanması olduğunu belirtmektedir.

Tarihî roman türü, okura geçmişte yaşanan bir olayı yaşama deneyimini sağlar. Tarihî romanlar, mevcut tarihî verilerle aynı doğrultuda kurgulanır; geçmişte yaşayan karakterlerin tasviri gerçekçi bir şekilde yapılır. Tarihî olayların gerçekçi bir şekilde kurgulanması için kurgunun tarihî kanıtlarla desteklenmesi ve kullanılan dilin söz konusu döneme uygun olması gerekir (Rozett, 2003, s. 3). Bu tür romanların dili söz konusu dönemin dil ve söylem şekline yabancı olan okurların zor bir okuma süreci geçirmesine neden olabilir (Rozett, 2003, s. 18). Tarihî kurgunun merkezinde bir tür "huzursuzluk" yer almaktadır çünkü bu türdeki romanlar hem "gerçeklik ve kurgu arasındaki" hem de "yüksek ve popüler kültür arasındaki" sınırları geçerek melez bir yapıya bürünür (Kearns, 1990, s. 38).

Tarihî kurgu türü, kendi içinde birtakım alt başlıklara ayrılmaktadır: (i) geçmişte yaşamış bir insanın hayatını konu alan biyografik tarihî kurgu, (ii) tarihi konu alan dizi ve destanlar, (iii) tarihî gizem ve gerilim türü yazın eserleri, (iv) tarihî olayları konu alan tarihî romans, (v) tarihî olayları macera kapsamında anlatan seyahat romanları ve (vi) tarihî kurguya odaklanan fantastik romanlar (Dukes, 2020). Tarihî kurgunun yedi temel özelliği vardır: karakter, diyalog, ortam, tema, olay örgüsü, çatışma ve dünya inşası (Tod, 2015). Diyaloglarda geçen pek çok ifade, döneme özgü dili taşır; ancak yazarlar okuma hızını tamamen kesintiye uğratmamak için dil konusunda bir denge gözetmeye çalışır (Tod, 2015). Birçok sözcük, sadece söylendiği zaman göz önünde bulundurularak düşünüldüğünde bir anlam ifade eder; bir olayın geçmişte anıldığı şekliyle ifade edilmemesi çevrilen metnin anlamının eksik kalmasına yol açabilir. Ortam kavramı, yer ve zaman özelliklerini kapsamaktadır. Bu nedenle, geçmişte

⁵ Aixelá (1996, s. 61-64) tekrarlama, ortografik uyarlama, sözcüğü sözcüğüne çeviri, metin dışı açıklama ve metin içi açıklama stratejilerinin koruma yaklaşımının bir sonucu olduğunu; eş anlamlılık, sınırlı evrenselleştirme, mutlak evrenselleştirme, doğallaştırma, silme ve özerk yaratıcılık stratejilerinin ise ikame yaklaşımının benimsenmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.

yaşanan yer ve zamanda geçen “dil kullanımları”, “hitap şekilleri” ve hatta “sesler” büyük bir önem taşımaktadır (Tod, 2015).

Tarihî kurgu okuru için yepyeni bir dünya inşa edilir çünkü yazın metninde geçmişi yeniden oluşturmak okurun farklı bir ülkeye ya da farklı bir kültüre gönderilmesi gibidir (Tod, 2015): geçmişin dili ve düşünce şekli günümüzden farklıdır. Kültürel unsurlar bir kültürden diğerine nasıl değişiklik gösteriyorsa, geçmişten günümüze geçen zaman içinde değişiklik gösteren tarihî unsurlar da çeviri açısından zorluk yaratabilir. Tod (2015) geçmişle günümüz arasında farklılık gösterebilecek unsurları aşağıdaki şekilde ele almıştır:

normlar, dil ve deyimler, ev işleri, kültür, günlük yaşam, zaman çizelgeleri, meslekler, eğlenceler, düzenlemeler, araçlar, yemek, giyim ve moda, görgü ve tavırlar, inançlar, ahlak, düşünce yapısı, siyaset, toplumsal tavırlar, savaşlar, devrimler, önde gelen kişiler, önemli olaylar, haberler, mahalleler, dedikodular, skandallar, uluslararası ticaret, seyahat, maliyetler, endişe ve kaygılar, otoyollar ve patikalar, taşıtlar, manzaralar, sesler, zevkler, kokular, sınıf ayrımları, mimari, toplumsal meşguliyetler, dini inanışlar, afetler, hukuk sistemi, yasalar, yönetmelikler, hava durumu, askeri sistemler, yemek pişirme sanatı, cinsellik, ölüm ve hastalıklar.

Yukarıda sayılan unsurlara, tarihî kurgu çevirisi için de dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu unsurların çevirisinde uygulanan stratejiler, erek metnin anlamını etkileme potansiyeline sahiptir.

2.1 Tarihî romanın dili

Marguerite Yourcenar (1992, s. 28), “*Tone and Language in the Historical Novel*” [Tarihî Romanda Üslup ve Dil] başlıklı makalesinde tarihî roman yazımındaki en büyük zorluğun geçmişte kullanılan bir dilin günümüz okurlarına sunumu olduğunu belirtmiştir. Tarihî roman yazarları, bir yandan dönemsellik özelliklere sadık kalmak için “arkaizme” başvurmakta; diğer yandan, okurların romanı anlayabilmesi için “çağdaş bir dil” kullanmaya çalışmaktadır (Rozett, 2003, s. 22). “Dil nüanslarına gösterilen özen ve dikkat, tarihî bir romanın aynı türde üretilen romanlara göre daha iyi bir konuma yerleşip yerleşmeyeceğini dil dışındaki diğer tüm [nüanslardan] daha yoğun bir şekilde belirleme” gücüne sahiptir (Rozett, 2003, s. 22). Bu durumun en önemli nedeni, geçmişin “ruhunun” sadık bir şekilde “aktarılmasını” sağlayan en önemli unsurlardan birinin dil olmasıdır.⁶ Tarihî roman okurları, bilinçli bir tercih yapmakta ve “geçmişin kültürü, dili ve deyimleriyle” yüzleşeceğinin bilincinde olarak okuma sürecine başlamaktadır (Rozett, 2003, s. 167). Tarihî romanlar bu yönüyle tarihî konuları ele alan dizi ve filmlerden ayrılır çünkü dizi ve filmler tarihî atmosferi “daha çok görsel bir yolla” yansıtmaya çalışır (Rozett, 2003, s. 167). Tarihî romanlar ise “kademeli ve tekrarlamalı bir şekilde okuru geçmişteki üsluba, söz kalıplarına, manzaralara, [yani] belirli bir yere ve zamana özgü çeşitli detaylara ve göndermelere” maruz bırakarak; “sözcük ve deyim düzeyinde bir dil inşa edilmesine” fırsat tanımaktadır (Rozett, 2003, s. 168).

2.2 Tarihî roman çevirisi

Her anlatıda olduğu gibi, tarihî kurgunun da dört temel anlatısal özellik vardır (Somers & Gibson, 1994, s. 44): (i) zamansallık, (ii) nedensel olay örgüsü, (iii) seçici kullanım ve (iv) parçaların bağlantısallığı (Somers & Gibson, 1994). Bu özellikleri etkileyen en önemli unsurlardan biri de çeviridir. Zamansallık, bir anlatının içinde bulunduğu zaman ve uzama gönderme yaparak “anlatının yapıtaşı”

⁶ <https://www.britannica.com/art/historical-novel>

halini alır (Baker, 2006, s. 50). Belirli bir döneme ya da belirli bir bölgeye özgü olduğu için seçilen sözcükler zamansallığı tesis eden en temel öğelerdendir.

Parçaların bağlantısallığı, farklı parçaların bir araya gelerek bir bütün oluşturması gibi bir anlatıyı oluşturan parçaların kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturmasına zemin hazırlar. Çevirmen bir anlatıyı farklı bir kültüre aktarırken bu anlatının yeni zamanına ve ortamına yerleşmesini sağlar (Baker, 2006, s. 62). Bu “yeniden yerleşim” süreci sonucunda anlatıyı oluşturan parçalardan biri veya birkaçı gerek biçimsel gerekse söylem düzeyinde yapılan çeviri tercihleri nedeniyle değişikliğe uğrayabilir (Baker, 2006, s. 62). Tarihî romanlarda kullanılan eski dil, günümüzde faaliyet göstermeyen kurum ve kuruluşlar ve artık var olmayan birtakım kültürel unsurlar anlatının bağlantısallığını oluşturduğundan, bu unsurların çeviriye yansıtılmaması metnin anlamında bağlantısallık yönünden birtakım eksikliklere neden olabilir. Bu duruma paralel olarak, erek kültürde halihazırda özel bir anlam taşıyan ya da erek kültüre özgü tarihî olaylar için kullanılan sözcüklerin kaynak metindeki tarihî kurgunun aktarımı için kullanılması kaynak metin anlatısını değişikliğe uğratabilir. Tarihî kurguda sıklıkla karşımıza çıkan kültürel unsurların aktarımında yabancılaştırma stratejisinin tercih edilmesi uygun olabilir çünkü bu strateji “zorlayıcı ve dönüştürücü bir okuma tecrübesi sağlar” (Kahf, 2000, s. 165). Yabancılık hissi, tarihî kurgunun en önemli özelliğidir: kaynak metin okurunun geçmişte yaşanmış bir olaya karşı yabancılık hissetmesi ne kadar normal ise erek okurun tarihî kurgu çevirisine karşı duyduğu yabancılık hissi de o kadar normaldir.

Nedensel olay örgüsü, olaylardaki sebep-sonuç ilişkilerini oluşturur. Bir metnin biçimsel özelliklerinde ya da sözcük seçimi düzeyinde yapılan küçük değişiklikler bile metnin geneline yayılan bir çeviri stratejisi olarak uygulandığında nedensel olay örgüsünü değiştirebilir (Baker, 2006, s. 70). Seçici kullanım gerek olayların akışında gerekse biçim ve/veya söylem düzeyinde sistematik olarak özel seçimler yapılmasına dayanmaktadır (Baker, 2006, s. 71). Bu özel seçimler (örn. sistematik olarak yapılan eklemeler ya da çıkarmalar), kaynak metin anlatısının erek okur tarafından belirli bir şekilde yorumlanmasını sağlar. Örneğin, geçmişte meydana gelen bir olayın erek kültüre aktarımında, söz konusu döneme özgü tarihî unsurların günümüzde kullanıldığı şekliyle çevrilmesi ve bu tercihin sistematik olarak tüm çeviriye yayılması, olayın günümüzde de hüküm sürdüğü ya da etkilerinin hala devam ettiği algısı yaratabilir.

Yukarıda sayılan tüm bu özellikler, tarihî anlatıların çeviride nasıl “yeniden çerçeveselendiğini” (yeni bir bağlama oturtulduğunu) belirler (Baker, 2006, s. 5). Kültürel unsurlar, tarihî kurgu için çok önemli bir yere sahiptir çünkü bu unsurların kullanımı kurgunun gerçeklik düzeyinin kanıtı olarak ön plana çıkar. Kaynak metne özgü kültürel unsurların çeviriye aktarımı, erek metinden geçmişe açılan bir kapı görevi üstlenerek olayların ve kişilerin gerçekliğinin tesis edilmesini sağlar. Tarihî kurgu, tarihî bir boyuta sahip olduğu kadar yazınsal bir boyuta da sahiptir. Tarihî romanlara baktığımızda, yazarların nedensellik, bağlantısallık ve zamansallık gibi anlatısal özellikleri inşa etmek için kültürel unsurları kullandığını görebiliriz. Bu nedenle, tarihî kurgu yazarı nasıl yazınsallık ve tarihsellik arasında bir denge kurarak eser üretiyorsa, tarihî kurgu çevirmenlerinin de aynı dengeyi gözetmesi kaçınılmazdır.

Tarihî kurgu çevirmeni bu dengeyi sağlamaya çalışırken birtakım zorluklarla karşı karşıya gelmektedir: (i) erek okurun kaynak kültürde yaşanmış bir olayın atmosferine girmesini sağlamak, (ii) çeviride hangi tarihî unsurlar için açıklama yapılması gerektiğine karar vermek; (iii) tarihî unsurları anlaşılır kılmak için erek metne yazılacak çevirmen (editör veya başka bir çeviri eyleyicisinin) notlarının okuma sürecini aksatmamasını sağlamak; ve (iv) bu açıklamalara ne zaman metin içinde ne zaman metin dışında yer verilmesi gerektiğine karar vermek.

Bazı tarihî olaylar sadece yerel ve ulusal düzeyde bilinirliğe sahip olduğundan, bu olaylara ilişkin unsurlar çoğu zaman erek okura hitap etmemekte ya da erek okurun dikkatini çekmemektedir. Bu durumda, çeviri için en belirleyici etken erek okur beklentileridir. Özellikle de tarihî kurguya dayanan aşk romanlarının (tarihî romans) çevirisinde dikkate alınması gereken bazı sorular vardır: (i) romanın tarihî boyutu metne ne ölçüde yansıtılacaktır; (ii) hangi noktalar metinden çıkarılacak ve hangi noktalarda adaptasyona ihtiyaç duyulacaktır ve (iii) metinde erek okurun ilgisini çekecek tarihî olaylar var mıdır? (Bianchi & Arcangelo, 2015, s. 249). Bu sorulara verilecek cevaplara göre, tarihî bir roman tarihte yaşanmış bir aşk romanına dönüşebilir veya tarihin belirli bir kesitini konu alan bir aşk romanı tarihî bir roman halini alabilir (Bianchi & Arcangelo, 2015, s. 251).

Diana Gabaldon (1992) tarafından yazılan *Outlander*'ın ilk İtalyanca çevirisinin “romans”, ikinci çevirisinin ise “tarihî roman” olarak kabul görmesi iki farklı çevirmenin bu sorulara verdiği cevapların birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Bianchi & Arcangelo, 2015, s. 251). İskoç ve Galce ifadelerin ilk çeviride yerleştirilmesi (örn. “loch” (göl), “laird” (lord) gibi sözcüklerin ve “och” (ah!) gibi nidaların yerel özelliklerinden arındırılarak İtalyancaya çevrilmesi), ikinci çeviride ise yabancılaştırma stratejisinin gözetilmesi bu durumun en önemli nedenidir (Bianchi & Arcangelo, 2015, s. 251-253). Tarihî kurgu türü hem tarihyazını hem de kurgudan beslenmektedir. Bu nedenle, tarihi olaylar kurgusal olarak farklı bir şekilde betimlenmektedir ve gerçeklik etkisinin sağlanması için tarihî ve kültürel unsurlar önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu durum, çevirmenin (i) yerleştirme stratejisinin kullanımına, (ii) yabancılaştırma stratejisinin kullanımına veya (iii) iki stratejinin arasında bir orta yol bulunmasına ilişkin bir karar vermesini gerektirir.

Tarihî romanlarda kurgulanan dünya dört önemli unsurdan oluşmaktadır: “tarihî unsurlar, dil kullanımı ile ilişkili unsurlar, coğrafi unsurlar ve kültürel” unsurlar (Pablé, 2003, s. 99). Tarihî roman türü kapsamına girmeyen romanlarda tarihî unsurlar zaman zaman ikinci plana atılmaktadır çünkü erek okur ile kaynak metin arasında sadece kültürel değil aynı zamanda okuru metinden tamamen yabancılaştırabilecek “tarihî bir uzaklık” da söz konusudur (Pablé, 2003, s. 99). Ancak tarihî kurgu çevirmenin sorumluluğu diğer yazın türlerinde geçen herhangi bir kültürel unsuru çevirmek durumunda kalan bir çevirmenin sorumluluğundan daha büyüktür çünkü tarihî kurgunun en önemli özelliği geçmişe dair bir gerçeklik algısına dayandırılmasıdır (Pablé, 2003, s. 99). Umberto Eco'nun (1994, s. 534) da belirttiği gibi, tıpkı bir tarihçi gibi geçmiş “yeniden tasavvur eden” yazar aynı zamanda tarihî kurgu için bir “okur kitlesi” de oluşturmaya çalışmaktadır: bu okur kitlesi diğer kurgu türlerinin okurlarından farklı olarak zorlu ve zaman zaman araştırmaya dayalı bir okuma sürecini kabullenerek okumaya başlamaktadır. Aynı durum, tarihî kurgunun çevirisini okumayı tercih eden okurlar için de geçerlidir.

2.3 Tarihî roman çevirisinde kültürel unsurlar

Türkiye bağlamında tarihî bir boyuta sahip olan romanların çevirisinde kültürel unsurları konu alan çalışmalara bakıldığında “İhsan Oktay Anar'ın *Kitab-ül Hiyel* Adlı Eserinin İngilizce Çevirisindeki [*The Book Of Devices*] Özel İsimler ve Çeviri Stratejileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” (Araboğlu, 2020), “Translating Narratives and Counter-Narratives in Ahmet Ümit's *When Pera Trees Whisper*” [“Ahmet Ümit'in *Beyoğlu'nun En Güzel Abisi* Romanında Anlatıları ve Karşı-Anlatıları Çevirmek”] (Tekgül Akın, 2020), “Kültürü Çevirmek: Ayşe Kulin'in *Veda: Esir Şehirde Bir Konak* Romanının *Fairwell: A Mansion in Occupied İstanbul* Başlıklı Çevirisi” (Dost & Yalçın, 2020), “Kültürel Unsurların Aktarımı Bağlamında Ahmet Ümit'in *İstanbul Hatırası* Adlı Romanının Almanca Tercümesiyle Karşılaştırılması” (Çağlar & Kalkan, 2021), ve “Çocuklar için Çizgi Romanla Tarih Anlatısı, Çevirisi ve

Eleştirisi” (Okyayuz & Ersözlü, 2022) gibi çalışmalar görülebilir. Bu çalışmaların ortak özelliği, kültürel unsurların çevirisinde izlenen stratejilerin tarihî kurguda geçen anlatılarda değişikliklere sebep olabileceğine yapılan vurgudur.

Tarihî anlatılarda yoğun olarak kullanılan kültürel unsurların çevirisine ilişkin olarak gerçekleştirilecek bir incelemede, Javier Franco Aixela (1996, s.61-65) tarafından kültürel öğelerin çevirisi için oluşturulan sınıflandırma kullanılabilir. Bu sınıflandırmanın ilk grubu (i) tekrarlama (yabancı bir sözcüğün erek metinde aynen tekrarlanması, örn. “çelebi” sözcüğünün “çelebi” olarak aktarılması); (ii) ortografik adaptasyon (transkripsiyon yoluyla aktarım, örn. “çelebi” sözcüğünün “chelebi” olarak aktarılması); (iii) sözcüğü sözcüğüne çeviri (yabancı sözcüğün gerçek anlamıyla çevrilmesi, örn. “badem gözlü kral” ifadesinin “the almond-eyed king” olarak çevrilmesi); (iv) metin dışı açıklama (erek metne olduğu gibi aktarılan yabancı bir sözcüğün anlaşılması için dipnot ya da sözlük gibi yanmetinlerin kullanılması) ve (v) metin içi açıklama (erek metne olduğu gibi aktarılan yabancı bir sözcük için ek bilginin metin içinde verilmesi) gibi yabancılaştırma etkisine sahip olan stratejiler şeklinde sınıflandırılmıştır. İkinci grup ise (i) eş anlamlılık (çeviride aynı sözcüğün tekrarının önlenmek istendiği durumlarda erek dilde eş anlamlı sözcüklerin kullanılması); (ii) sınırlı evrenselleştirme (kaynak metindeki kültürel unsurun erek kültürde daha yaygın olarak bilinen bir karşılığının kullanılarak çevrilmesi, örn. “azrail” sözcüğünün “grim reaper” olarak çevrilmesi);⁷ (iii) mutlak evrenselleştirme (örn. “cihad” sözcüğünün “war” (savaş) olarak çevrilmesi); (iv) doğallaştırma (örn. “akçe” sözcüğünün “cent” olarak çevrilmesi); (v) silme (kültürel unsurların çeviriden çıkarılması) ve (vi) özerk yaratıcılık (erek okurun ilgisini çekmek için erek metne kaynak metinde olmayan bir kültürel öğenin eklenmesi) gibi yerleştirme etkisine sahip olan stratejiler şeklinde sınıflandırılmıştır. Kaynak metindeki tarihî anlatıyı tesis eden kültürel unsurların korunmasına dayanan yabancılaştırma stratejileri ile bu unsurların erek kültür bağlamına uygun düşecek şekilde çevrilmesine dayanan yerleştirme stratejileri arasında yapılacak seçim, tarihî anlatıların dört temel özelliğini de etkileyecektir. Aşağıdaki incelemede, *Elveda Güzel Vatanım* adlı romanın İngilizce çevirisine bu bakış açısı çerçevesinde bakılacaktır.

3. İnceleme

Elveda Güzel Vatanım, İttihat ve Terakki Cemiyetinin üyelerinden biri olan Şehsuvar Sami'nin, ülkesi uğruna vazgeçtiği sevgilisi Ester'e 1926 yılının sonbahar günlerinde sürgün nedeniyle yaşadığı korkunun etkisi altında on altı gün boyunca yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. *Elveda Güzel Vatanım*, I. Meşrutiyet'in ilanından başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar geçen süreci kapsayan bir romandır. Romanda ana mekân İstanbul olsa da İttihat ve Terakki için büyük bir öneme sahip olan Selanik ve Balkan topraklarından da bahsedilmektedir.

Meşrutiyet'in 1908 yılında ilanından önce ortaya çıkan isyanları kontrol altına almaya çalışan Sultan Abdülhamit'e karşı hareket eden İttihatçı subaylar, devlet ve siyaset kavramlarını sorgulamaya açarak bu kavramların yeniden değerlendirilmesini istemiştir. Bu subaylardan biri olan Şehsuvar Sami, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde toprakların nasıl kaybedildiğini, bu topraklarla birlikte kaybedilen idealleri ve yıkılan bir imparatorluktan doğan yeni bir ülkede yaşanan siyasi olayları kendi bakış açısından anlatır. Romadaki tarihi akış, Sultan II. Abdülhamid'in son döneminden Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarına kadar geçen sürede yaşanan olayları da içermektedir:

Selanik'te Cemiyet'in hürriyet mücadelesi için fikri hazırlık safhası ve Makedonya'da ayaklanması, 1908 Kanun-ı Esasinin ilanı, 1909 yılındaki 31 Mart Vakası, 1908-1909 arası iç siyasi çekişmeler,

⁷ Grim reaper, Batılı kültürlerde siyah kapüşonlu bir giysi giyen ve tırpan taşıyan bir iskelet şeklinde gösterilen ölüm meleğini sembolize etmektedir.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları, II. Balkan Savaşı'nda Edirne'nin geri alınması, İttihat-ı Anasır beklentisinin çöküşü, Harb-i Umumiye doğru Avrupa ve Osmanlı Devleti'nin sürüklenmesi, İttifak görüşmeleri, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi, Ermeni Tehciri ve mağlubiyet, savaş sonunda toparlanma gayretleri (Gençer, 2017, s. 132).

Bu kadar uzun bir sürece dayanan romanda, farklı kişiler konu alınmaktadır:

Padişahlar II. Abdülhamid, Sultan Mehmet Reşat, Vahdettin ile dönemin Sadrazamları (Kâmil Paşa, Said Halim Paşa, Talat Paşa) ve Nazırları (Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Bahriye Nazırı Cemal Paşalar) ile diğer komutanlar (Şemsi Paşa, Mahmut Şevket Paşa, Mustafa Kemal Paşa) (Gençer, 2017, s. 132).

Sürecin uzun olması, farklı dönemlerden oluşması, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm kurum ve kuruluşları ile birlikte düşünce yapısı ve dilinin de Osmanlı döneminden farklı olması çeviride iki dönemin birbirinden dil düzeyinde ayrılmasını gerektirir ve bu türden bir ayrımı çeviri yoluyla oluşturmak oldukça zordur. Diğer bir sorun ise mücahitlik gibi dini içerikli bazı kavramların kaynak kültürde algılandığı şekliyle erek kültüre aktarılmasında yaşanan zorluktur.

Elveda Güzel Vatanım, Umberto Eco'nun (1994, s. 512) belirttiği gibi, okuru tarihe dayalı kanıtların içine çeken, en küçük tarihî detayın bile kurgu için büyük bir önem arz ettiği ve bu nedenle kısa bir cümlede bile çok fazla tarihî unsurun kullanıldığı bir eserdir. Tarihî kurgu okuru, bir yandan romanın sayfaları arasında bir ileri bir geri giderek romanı oluşturan parçaları birleştirmeye ve kronolojiyi zihninde canlandırmaya çalışırken; diğer yandan da anlaşılması güç sözcüklerle, kendisine yabancı bir söylemle ve geçmiş dönemlerde yazılmış metinlere yapılan göndermelerle karşı karşıya gelmektedir (Eco, 1994, s. 513). Bu nedenle, tarihî kurgu okuru, kurgusal dünyanın inşasına katılan aktif bir katılımcı gibi hareket ederek kendi tarih birikimini ve araştırma yeteneğini de okuma sürecinde kullanır (Eco, 1994, s. 513).

Elveda Güzel Vatanım romanının çevirmeni Rakesh Jobanputra 2011 yılında Ahmet Ümit'in (2010) *İstanbul Hatırası [A Memento for Istanbul]* ve 2018 yılında *Sultanı Öldürmek (2012) [To Kill a Sultan]* adlı eserlerini de çevirmiştir. Jobanputra, Perihan Mağden gibi yazarların çevirisini yaparak 2020 yılında "Edebi Çevirinin İncelikleri" ve 2021 yılında "Translating Contemporary Literature into English: A Translator's Observations" [Çağdaş Edebiyatı İngilizceye Çevirmek: Bir Çevirmenin Gözlemleri] başlıklı konuşmalar düzenlemiştir. Jobanputra'nın *Farewell, My Beautiful Country* başlıklı çevirisi, merkezi Londra'da bulunan ve 1993 yılından bu yana yayıncılık alanında faaliyet gösteren Anthem Press tarafından 2020 yılında yayımlanmıştır.

3.1 Örnekler

Jobanputra'nın çevirisinden alınan örnekler, Terestyényi'den (2011, s. 13-15) uyarlanan aşağıdaki sınıflandırmanın ışığında incelenecektir:

- Yer isimleri (örn. coğrafi bölgeler ve özellikler)
- Etnografik unsurlar (örn. mutfak kültürü, dini ayinler, kıyafet ve mimari yapılar)
- Törenler ve ritüeller
- Rütbelere, unvanlar ve hitaplar
- Siyasi ve yönetsel unsurlar (yönetim birimleri, kurum ve kuruluşlar)

3.1.1 Yer isimleri

Örnek 1	
KM	[...] İstanbul, Cadde-i Kebir 'den ibaretti benim için, Meşrutiyet senelerinde ise Beşiktaş ve Bab-ı Âli 'den ibaret oldu. Evet, güya işyerim, Bab-ı Âli yokuşundaki Müsavat Neşriyat'ta mütercimlikti. Müsavat Neşriyat paravandı (Ümit, 2015, s. 148). ⁸
EM	[...] Istanbul for me was the Cadde-i Kebir, the Grand Street , whereas during the period of constitutional government, my life was centred around Beşiktaş and the Bab-i Âli. Not the Bab-ı Âli as in the seat of government but Bab-i Âli Street , which is where the offices of Müsavât Publishing, for whom I supposedly worked, was located. Of course, it was all a cover (Ümit, 2020, s. 170).

Elveda Güzel Vatanım romanının bitiminden sonra yer alan Türkçe Sözlükçe Bölümünde, “Cadde-i Kebir”, kaynak metin okuru için “Büyük cadde; Taksim ’deki İstiklal Caddesi’nin uzun zaman yaygın adı” olarak tanımlanmıştır (Ümit, 2015, s. 534). “[T]he Grand Street” (Büyük Cadde) açıklaması ile birlikte verilen bu yerin Osmanlı tarihinde büyük bir öneme sahip olmasının nedeni, elçiliklerin bulunduğu bir semt olması ve kafe, tiyatro, restoran ve lüks dükkânların merkezi olmasıdır. Çeviride metin içi açıklama stratejisi kullanılarak zamansallık özelliği sağlanmıştır. “Beşiktaş” semti ise tekrarlama stratejisi ile çevrilmiştir.

“Bab-ı Âli”, Ahmet Ümit (2015, s. 533-534) tarafından hazırlanan Sözlükçe Bölümünde (i) “Osmanlı Devleti’nin idare merkezi” ve “Sirkeci ile Cağaloğlu arasındaki semtin adı” olarak tanımlanmıştır. İngilizce çevirinin sonundaki Sözlükçe Bölümünde yer almayan bu sözcük, çevirmen tarafından metin içinde verilen bilgi ile açıklanmıştır. Çevirmen, “hükümetin idari merkezi olan *Bab-ı Âli* değil” açıklamasını yaparak kastedilen yerin bir cadde olduğunu vurgulamıştır. Birinci örnekte kullanılan strateji ile birlikte kaynak metin anlatısının zamansallık özelliği çeviride yeniden oluşturulmuştur.

Örnek 2	
KM	Vahdeddin [...] Topkapı Sarayı ’nda Bâbüsaade önünden Bağdat Köşkü ’ne yürürken [...] (Ümit, 2015, s. 486-487).
EM	As Vahdeddin was walking past the Bâbüsaade, `the Gate of Felicity` , on the grounds of Topkapı Palace towards the Bağdad Köşkü mansion , [...] (Ümit, 2020, s. 578).

Yukarıdaki örnekte geçen “Bâbüsaade” (Saadet Kapısı), Topkapı Sarayı’nın üçüncü avlu girişinde bulunur ve özel günlerde padişahın bu kapının önünde oturması nedeniyle Osmanlılar için simgesel bir öneme sahiptir. Osmanlı tarihinde bu kapının taşıdığı değer nedeniyle, sözcük İngilizceye metin içi açıklama stratejisi yoluyla aktarılmıştır. Bu şekilde, anlatının zamansallık özelliği çeviride yeniden

⁸ Çalışmada, kaynak metin için KM ve erek metin için EM kısaltmaları kullanılmaktadır.

sağlanmıştır. “Bağdat Köşkü” ise aynı şekilde metin içinde bir açıklama ile “Bağdad Köşkü mansion” olarak çevrilmiştir.

3.1.2 Etnografik unsurlar

Romanda mutfak kültürü ile ilgili olarak geçen örneklerin çevirisinde, bazı durumlarda tekrarlama stratejisi, bazı durumlarda ise metin dışı ya da metin içi açıklama stratejisinin kullanıldığı görülmektedir.

Örnek 3	
KM	“Hoş bulduk Hristo, ben eski usûl sakız rakısı içeyim,” diyerek bana baktı Basri Bey. (Ümit, 2015, s. 243)
EM	I'll have some sakız rakısı , old boy, thanks', he said and looked at me. (Ümit, 2020, s. 287)

Bu örnekte, “sakız rakısı” metin dışı açıklama stratejisi doğrultusunda, İngilizce Sözlükçe Bölümünde “rakı flavoured with mastic” açıklaması yapılarak aktarılmıştır (Ümit, 2020, s. 630) ve kaynak metinde bu içeceği tanımlayan “eski usûl” ifadesi erek metinden çıkarılmıştır. Sözcüğe Türkçe Sözlükçe Bölümünde yer verilmezken İngilizce Sözlükçe Bölümünde yer verilmesi, anlatının seçici kullanım özelliğine işaret etmektedir.

Örnek 4	
KM	Dur, meraklısındır, menüyü de sıralayayım sana. Önce bir düğün çorbası , ardından paça böreği , salçalı sığır filetosu, jelatinli sülün ve kestane tatlısı (Ümit, 2015, s. 156).
EM	And yes, I know you're curious as to what we ate – we started with düğün çorbası , followed by paçanga böreği , beef fillets in a thick tomato sauce, roasted jellied pheasant and a chestnut dessert (Ümit, 2020, s. 180).

Yukarıdaki örnekte, Osmanlı mutfak kültürü için önem taşıyan “düğün çorbası” ve “paça böreği” yer almaktadır. Bu sözcükler, metin dışı açıklama stratejisi ile İngilizce Sözlükçe Bölümünde sırasıyla “soup made from meat, flour and fat, served traditionally at weddings” ve “deep-fried pastry filled with pastrami, cheese and tomato” açıklamaları ile verilmiştir (Ümit, 2020, s. 629). Ancak, Osmanlı kültüründe koyun paçası ile yapılan “paça böreğinin”, kaynak kültürde daha sık yapılan ve daha iyi bilinen bir börek çeşidi olan “paçanga böreği” olarak aktarılması, ikinci sözcüğün erek okur için daha tanıdık olduğunun düşünülmüş olmasından kaynaklanmış olabilir. Sözcüklerin, Türkçe Sözlükçe Bölümünde yer almazken İngilizce Sözlükçe Bölümüne taşınması, çeviride anlatının seçici kullanım özelliğine işaret etmektedir.

Kılık ve kıyafet ile ilgili örneklere bakacak olursak, çeviride bir denge unsuru gözetilerek bazı durumlarda yabancılaştırma etkisi yaratan ortografik adaptasyon, bazı durumlarda ise yerileştirme etkisi yaratan mutlak evrenselleştirme stratejilerinin kullanıldığını görmekteyiz:

Örnek 5	
KM	Başında toprak rengi bir kefiye , yüzünde kapkara bir peçe (Ümit, 2015, s. 297)
EM	A sandy keffiyeh covers his head and a black veil covers his face (Ümit, 2020, s. 348).

Örnek 6	
KM	Merkez-i Umumi'nin verdiği zarfı, mıntanımın içinden çıkardım, isyanın gözdesi olan bu kolağasına uzattım (Ümit, 2015, s. 65).
EM	From under my shirt I took out the letter given to me by the Central Committee and handed it over to the man who was at the epicentre of the rebellion (Ümit, 2020, s. 64)

Beşinci örnekte, Osmanlı İmparatorluğu'nda Lübnan, Suriye, Filistin ve Irak'ta görevlendirilen devlet memurları tarafından kullanılması için resmi izin verilen yöresel kefiyenin taşıdığı tarihî önem nedeniyle Türkçe Sözlükçe Bölümünde bu sözcüğe yer verilmiştir. İngilizce çeviride, bu sözcük ortografik adaptasyon stratejisi ile “keffiyeh” olarak aktarılmıştır. Altıncı örnekte ise, Osmanlı günlük yaşamında geleneksel bir kıyafet olan “mıntan” taşıdığı kültürel önem nedeniyle Türkçe Sözlükçe Bölümünde “[y]akasız, uzun kollu bir çeşit erkek gömleği” olarak tanımlanmıştır (Ümit, 2015, s. 541). Sözcüğün İngilizce çevirisinde ise mutlak evrenselleştirme stratejisi kullanılarak “shirt” [gömlek] sözcüğü tercih edilmiştir.⁹ Bu örnekler, çeviri anlatisinin zamansallık özelliği tesis edilirken bir denge gözetildiğini göstermektedir.

İslamiyet'te özel bir anlama sahip olan ve tarihî bir boyutu bulunan sözcüklerin çevirisinde bir yandan yerileştirme etkisi yaratan mutlak evrenselleştirme, diğer yandan yabancılaştırma etkisi yaratan metin içi açıklama stratejileri kullanılmıştır:

Örnek 7	
KM	“[...] kâfirlerin hepsini yerle yeksan edeceğiz [...]” (Ümit, 2015, s. 185).
EM	[we shall] grind these infidels into dust' (Ümit, 2020, s. 216).

⁹ İngilizce sözcüklerden sonra köşeli parantez içinde verilen Türkçe çeviriler makale yazarına aittir.

“Kâfir” sözcüğü erek dile “infidel” (inançsız) olarak mutlak evrenselleştirme stratejisi doğrultusunda çevrilmiştir. Burada dikkat çeken bir nokta, “kafir” sözcüğünün ortografik adaptasyon ile oluşturulan bir karşılığının (“kaffir”) bulunmasına rağmen kullanılmamasıdır.¹⁰

Örnek 8	
KM	Kendilerini, Haçlılara karşı kutsal harbe katılmış mücahitler gibi hissediyor olmalıydı (Ümit, 2015, s. 164).
EM	[...] many of whom probably felt like holy warriors in an army about to wage battle against the hated western Crusaders (Ümit, 2020, s. 191)

İslamiyet'e göre “inançları için savaşan kimse” anlamına gelen “mücahit” sözcüğü, mutlak evrenselleştirme stratejisi doğrultusunda “holy warriors” (kutsal savaşçılar) olarak çevrilmiştir. Burada dikkat çeken başka bir nokta ise “Crusaders” (Haçlılar) sözcüğünden önce metnin anlamını güçlendirmek üzere eklenen “hated” (iğrenç, nefret edilen) sözcüğü ile metin içinde bir açıklama yapılmış olmasıdır. Bu açıklamanın çeviriye eklenmesi, anlatının nedensel olay örgüsü özelliğini güçlendirerek savaşın neden gerçekleştirildiğine açıklık getirmektedir.

Dikkat çeken diğer bir nokta ise, “mücahit” sözcüğünün ortografik adaptasyonla üretilen sözlük karşılığının (mujahidin), çevirinin başka bir bölümünde metin içi açıklama ile kullanılmasıdır. Aşağıdaki örnekte, “mujahidin” sözcüğünün tercih edilmesi, anlatının zamansallık özelliğinin çeviride tesis edildiğini ve bir önceki örnekte mutlak evrenselleştirme nedeniyle oluşan durumun telafi edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca, “[w]e are fighters” [biz savaşçıyız] ifadesinin erek metne eklenmesi, “mujahidin” sözcüğünün kullanımı ile birlikte çeviri anlatısının bağlantısallık özelliğini tesis etmekte ve erek okurun yabancı kökenli sözcüğe ilişkin olarak bir bağlantı kurmasını kolaylaştırmaktadır.

Örnek 9	
KM	Ama biz mücahidiz Şehsuvar, dövüştüklerimiz de öyle. Ecnebi ya da kendi askerimiz olması fark etmez. Düşman, düşmandır (Ümit, 2015, s. 205).
EM	We are fighters , Şehsuvar. We are mujahidin , as are those we fight against. It matters not whether they are our soldiers or foreigners – the enemy is still the enemy (Ümit, 2020, s. 242).

Örnek 10	
KM	Almanlar, Sultan Reşad'ın “kutsal cihad ” çağrısıyla Hindistan'daki Müslümanların ve Arapların, İngiltere ve Fransa'ya karşı ayaklanmasını umut ediyorlardı [...] (Ümit, 2015, s. 457).
EM	[...] the Germans hoped that by calling for a ji had, a 'holy war' , the sultan would inspire the Arab world and the Muslims of India to rise up in revolt against England and France (Ümit, 2020, s. 543).

¹⁰ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/kaffir>

Onuncu örnekte, anlatının bağlantısallık özelliğinin erek metinde tesis edilebilmesi için “cihad” sözcüğünün çevirisinde ortografik adaptasyon ve metin içi açıklama stratejileri kullanılmıştır. Mona Baker (2006, s.71), “cihad” sözcüğünün medyadaki İngilizce çevirilerini ele aldığı çalışmasında, bu sözcük için kullanılan farklı çeviri stratejilerinin anlatımın bağlantısallık özelliğini etkileyebileceğini belirtmiştir. Yahudi ve Hristiyanlara karşı Müslümanların savaşını simgeleyen bu sözcük, medeniyetler çatışmasına gönderme yapan “üst anlatılar” da çağrıştırdığından (Baker, 2006, s. 47); “savaş” [war], “jihad” [cihad] ve “holy war” [kutsal savaş] sözcüklerinden birinin seçimine ilişkin olarak verilecek karar çevirinin anlamını da etkileyebilir.

Etnografik özellikler kategorisine giren son örnek ise tarihî bir romanda geçen resmi yazı, mektup ve dilekçe gibi metinlerde kullanılan tarihî söylemin çeviride nasıl temsil edildiğini göstermektedir. Aşağıdaki örnekte, Türk okurların bile anlamakta güçlük çekeceği ve diliçi çeviriye ihtiyaç duyacağı bir yazı yer almaktadır. Bu yazının çevirisinde doğallaştırma stratejisi kullanılarak İngilizce metnin hitap ettiği okurun anlayabileceği şekilde bir aktarım gerçekleştirilmiştir:

Örnek 11	
KM	“Şimdi oldu,” dedikten sonra hepimizin duymasını istiyormuş gibi yüksek sesle okumaya koyuldu. “ Huzur-ı Âlî-i Hazret-i Padişahı Ahali ve cihet-i askeriyeden vuku bulan teklif üzerine huzur-ı şahanelerine istifanâme-i acizanemin arzına mecbur olduğum muhat-i ilm-i âlî buyurulduktan ol babda ve kâtibe-i ahvalde emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir ” (Ümit, 2015, s. 347).
EM	‘That’s better’. He then turned and raised his voice so we could all hear. ‘To His Most Exalted Majesty ; At the request of the people and the army, I do hereby comply with their demands and tender my resignation. All authority and command reside in the most exalted and sublime office and person of His Majesty, the Sultan ’ (Ümit, 2020, s. 407).

Ümit, kaynak metin okurunun mutlaka anlamasını istediği her Osmanlıca kökenli sözcüğü Sözlükçe Bölümünde açıklamaktadır. Yukarıdaki sözcüklerin arasından sadece “cihet” Sözlükçe Bölümünde yer almıştır (Ümit, 2015, s. 534). Bu nedenle, yukarıdaki paragrafta geçen ifadeler ile kaynak metinde sadece söylem düzeyinde tarihî bir etki oluşturulmasının hedeflendiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

İngilizce metinde ise her ne kadar Osmanlıca sözcükler kullanılmamış olsa da “[t]o His Most Exalted Majesty” [en Ulu Majestelerine], “I do hereby comply with their demands” [işbu belge ile onların taleplerine uyduğumu ifade ederim] ve “[h]is Majesty, the Sultan” [Majesteleri, Sultan] gibi ifadelerle oluşturulan söylemin günlük dile yansıyan söylemlerden farklı olması nedeniyle, kaynak metne benzer bir etkinin yaratıldığından bahsetmek mümkündür. On birinci örnekte, çevirinin erek okur tarafından daha rahat okunması için anlatımın zamansallık özelliğinin bir parçasını oluşturan biçimsel özelliklerden feragat edilirken “His Majesty, the Sultan” gibi ifadelerle erek okur için bağlantısallık özelliğinin tesis edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

3.1.3 Tören ve ritüeller

Örnek 12	
KM	Şemso'nun tedarikleri sürerken saraydan ikinci bir telgraf daha geldi. Bu ikinci telgrafta emir tekrarlanıyor ve Abdülhamit'in öyle her kuluna bahsetmeyeceği " selam-ı şahane " ekleniyordu en alta (Ümit ,2015, s. 32)
EM	As Şemso's preparations continued in earnest, a second telegraph from the palace arrived reiterating the commands of the first and bearing the personal greetings and blessings of the sultan himself (Ümit, 2020, s. 22).

Geçit ve tören gibi organizasyonların, sanat eserlerinin ve halk dansları gibi kültürel unsurların içinde tarihî bir boyut barındırması, çeviride zorluk yaratabilecek etkenlerden biridir. Yukarıda yer alan örnekte, "padişah selamı" anlamını taşıyan "selam-ı şahane", müjde ile belirli kişilere (örn. elçilere ve devlet başkanlarına) gönderilen bir selam şekli olduğundan Osmanlı tarihi için özel bir öneme sahiptir. İngilizce çeviriye baktığımızda, sözcüğün mutlak evrenselleştirme stratejisi ile erek metne "personal greetings and blessings" [kişisel selam ve duaları] olarak aktarıldığı görülmektedir. Bu örnekte, tarihî anlatının zamansallık özelliğinin parçalarından birini oluşturan bir sözcükten feragat edilirken erek okur tarafından daha iyi anlaşılacağı düşünülen bir açıklamanın bağlantısallık özelliği doğrultusunda çeviriye eklendiği görülmektedir.

Örnek 13	
KM	İbrahim Paşa, bu kıymetli misafiri alay-ı vâla ile karşıladı [...] (Ümit, 2015, s.34)
EM	Ibrahim Paşa greeted this honoured guest with all the requisite pomp and ceremony [...] (Ümit, 2020, s. 24).

Ümit (2015, s. 533) tarafından Sözlükçe Bölümünde "gösterişli, törenli, tantanalı bir şekilde" olarak tanımlanan "alay-ı vâla", mutlak evrenselleştirme stratejisi doğrultusunda "with all the requisite pomp and ceremony" [gerekli olan tüm ihtişam ve törenle] olarak çevrilmiştir. Bu örnekte de erek metin okuru tarafından daha iyi anlaşılabilir bir açıklama ile anlatının bağlantısallık özelliğine katkıda bulunulmuştur.

Örnek 14	
KM	Vahdeddin, cülus töreni için [...] yürürken birden durmuş ve maiyetine sormuştu: "Bastonum nerede?" (Ümit, 2015, s. 486-487).
EM	[...] on the day of his coronation . As Vahdeddin was walking [...] he suddenly stopped and asked one of his aides, 'Where is my walking stick?' (Ümit, 2020, s. 578)

Ümit (2015, s. 534) tarafından Sözlükçe Bölümünde "[h]ükümdarlık tahtına çıkma, tahta oturma" olarak açıklanan "cülus" sözcüğü, doğallaştırma stratejisi doğrultusunda Batılı toplumların kültürel bir

töreni olan “coronation” [taç giyme töreni] olarak çevrilmiştir. Bu örnek de yukarıdaki örnekte olduğu gibi, çeviri anlatısının bağlantısallık özelliğini ön plana çıkarmıştır.

3.1.4 Rütbe, unvan ve hitaplar

Örnek 15	
KM	İlk görüşmede kanım ısınmıştı o zamanlar kolağası rütbesinde olan Basri Bey’e (Ümit, 2015, s. 93).
EM	I took to him immediately, this Basri Bey, whose rank in our movement was equivalent to that of captain (Ümit, 2020, s. 100).

Örnek 16	
KM	“Biraz geç kalmış. Enver Bey iktidarı ele geçirmeden yapması lazımdı o işi, paşalık unvanına ulaşmadan evvel...” (Ümit, 2015, s. 495).
EM	‘He should have done it before Enver Bey assumed power. Before he had been awarded the title of paşa ’ (Ümit, 2020, s. 589).

Örnek 17	
KM	Evet, sonunda muradıma ermiştim, cemiyet nihayet fedailer arasına almıştı beni. Bu, çok büyük bir şerefti (Ümit, 2015, s. 91).
EM	So yes, my dream had finally come true and I had been accepted into the ranks of the fedai , the armed wing of the movement (Ümit, 2020, s. 97).

Yukarıda yer alan on dördüncü örnekte, “kolağası”, romanın sonuna eklenen Sözlükçe Bölümünde “[e]skiden orduda yüzbaşı ile binbaşı arasındaki subay rütbesi ve bu rütbedeki subay” olarak tanımlanmıştır (Ümit, 2015, s. 539). İngilizce çeviride yer alan “captain” rütbesi, Birleşik Devletler Ordusunda Üsteğmen’in üstünde ve Binbaşı’nın altında yer almaktadır.¹¹ Rütbenin sıralaması, Britanya ordusunda da aynıdır.¹² Bu nedenle, çeviride mutlak evrenselleştirme stratejisi kullanılmıştır ve anlatıda bağlantısallık özelliği tesis edilmiştir.

On altıncı örnekte geçen “paşalık” sözcüğü, erek dile metin dışı açıklama stratejisi ışığında “the title of paşa” (paşa ünvanı) olarak çevrilmiş ve romanın sonuna eklenen İngilizce Sözlükçe Bölümünde “pasha or general” (paşa veya general) olarak tanımlanmıştır (Ümit, 2020, s. 629). Bu şekilde, erek metin içinde

¹¹

https://www.google.com/search?q=captain+military+rank&rlz=1C1CHZN_trTR958TR958&oq=captain+military+ran&aqs=chrome..69i57joi512l2joi22i30l4joi15i22i30joi22i30.5332j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

¹²

<https://www.army.mod.uk/who-we-are/our-people/ranks/>

anlatının zamansallık özelliği tesis edilirken Sözlükçe Bölümünde “paşa” ve “general” sözcüklerinin yan yana kullanılması ile anlatının bağlantısallık özelliği oluşturulmuştur.

On yedinci örnekte ise, Sözlükçe Bölümünde “[b]ir amaç uğruna canını vermeye, her türlü tehlikeye atılmaya hazır kimse, kendini kurban olarak öne atan kimse, ölüm eri, serdengeçti” olarak açıklanan “fedai” sözcüğü (Ümit, 2015, s. 535), çeviride metin dışı açıklama stratejisine dayanılarak aynen tekrarlanmış ve İngilizce Sözlükçe Bölümüne “a member of an armed group or armed wing of a political organisation; paramilitary” [silahlı bir grubun üyesi veya siyasi bir örgütün silahlı kanadı; paramiliter] açıklaması eklenmiştir. Ayrıca, metin içi açıklama stratejisi doğrultusunda metne “the armed wing of the movement” [hareketin silahlı kanadı] ifadesinin eklenmesi ile birlikte açıklama yapıldığı görülmektedir. Anlatının zamansallık özelliğinin çeviride tesis edilmesi için erek metne yabancılaştırılarak aktarılan “fedai” sözcüğü için verilen metin içi ve metin dışı açıklamalar çevirideki anlatının bağlantısallık özelliğine katkıda bulunmaktadır.

Bu örneklere ek olarak, “[d]erviş” (Ümit, 2015, s. 159) ve “sallallahu aleyhi vesellem” (Ümit, 2020, s. 185) gibi ifadeler için yabancılaştırıcı bir etki oluşturulmuştur. Bu örnekler, tekrarlama stratejisi doğrultusunda sırasıyla “[d]erviş” (Ümit, 2020, s. 242) ve “sallallahu aleyhi vesellem” olarak erek metne aktarılmıştır (Ümit, 2020, s. 216). Yabancılaştırma etkisi sağlayan bu stratejinin amacı, çeviri anlatısında zamansallık özelliğini tamamlamaktır.

3.1.5 Siyasi ve yönetsel unsurlar

Örnek 18	
KM	“Aralarında ordu mensuplarının da bulunduğu kendini bilmez bir çete ayaklanarak dağa çıkmış, Devlet-i Aliyye’ye isyan etmiştir [...]” (Ümit, 2015, s. 32)
EM	‘A band of ignorant upstarts including members of the military has taken to the mountains and dared to defy the authority of the Ottoman state [...]’ (Ümit, 2020, s. 21).

“Devlet-i Aliyye”, Türkçe Sözlükçe Bölümünde, “[b]üyük, yüce devlet” şeklinde tanımlanmış ve sözcüğün sadece Osmanlı devleti için kullanıldığı belirtilmiştir (Ümit, 2015, s. 535). Yukarıdaki örnekte, mutlak evrenselleştirme stratejisi ile “the authority of the Ottoman state” [Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti] olarak çevrilen bu sözcük, çevirinin diğer bölümlerinde “rule” [saltanat] (Ümit, 2020, s. 76) ve “empire” [imparatorluk] olarak çevrilmiştir (Ümit, 2020, s. 33). “Devlet-i Aliyye”, farklı karşılıklarla da olsa sistematik bir şekilde yerileştirme etkisi yaratan mutlak evrenselleştirme stratejisi ile erek metne aktarılmıştır. Bu strateji ile erek metin anlatısının bağlantısallık özelliği tesis edilmeye çalışılmıştır.

Örnek 19	
KM	“O yüzden payitahta gitmeliyiz,” diyerek sürdürdü Talat Bey. “ Dersaadet bizi çağırıyor.” Kestane rengi iri gözlerini bana çevirdi (Ümit, 2015, s. 122).
EM	“That is why we need to go to the capital ”, Talat Bey said. “ The palace awaits us. Dersaadet awaits us ”. He turned his chestnut eyes towards me (Ümit, 2020, s. 137).

Örnek 20	
KM	Kanun-i Esasi yürürlüğe girecek, meclis açılacaktı, daha ne olsun? (Ümit, 2015, s. 122).
EM	The Kanun-i Esasi, the Law of Fundamental Principles , was about to be passed and a new parliament was to be inaugurated – what more could we want? (Ümit, 2020, s. 137).

Örnek 21	
KM	İttihad-ı Muhammedî adında bir de cemiyet kurmuşlardı (Ümit, 2015, s. 159).
EM	Together, they formed a reactionary movement known as the İttihad-i Muhammedî, or Party of Islamic Unity (Ümit, 2020, s. 184).

On dokuzuncu örnekte yer alan “payitaht” sözcüğü, Türkçe Sözlükçe Bölümünde “[b]aşkent, başşehir, hükümet merkezinin bulunduğu yer” olarak açıklanmıştır (Ümit, 2015, s. 543). Bu sözcük, erek dile mutlak evrenselleştirme stratejisi doğrultusunda “capital” [başkent] olarak çevrilmiştir. Bu durumun nedeni, aynı paragraf içinde birden fazla kültürel unsurun yer alması ve çevirmenin yabancılaştırma etkisi yaratan çeviri stratejilerini ardı ardına kullanmak istememesi olabilir. “Dersaadet” (Saadet Kapısı) ise İngilizceye metin içi açıklama stratejisi ile birlikte “[t]he palace awaits us. Dersaadet awaits” [saray bizi bekler. Dersaadet bizi bekler] şeklinde yabancılaştırma etkisi yaratılarak çevrilmiştir. Bu örnekte, yabancılaştırma etkisi yaratan stratejilerin üst üste kullanımından kaçınılması anlatının seçici kullanım özelliğine, metin içi açıklama stratejisinin kullanımı ise anlatının bağlantısallık özelliğinin tesis edilmeye çalışıldığına işaret etmektedir.

Yirminci örnekte yer alan ve Osmanlı anayasası anlamına gelen “Kanun-i Esasi” (Temel Kanun) de metin içi açıklama stratejisi doğrultusunda “*The Kanun-i Esasi, the Law of Fundamental Principles*” olarak çevrilmiştir. Bu örnekte verilen metin içi açıklama stratejisi de çevirideki anlatının bağlantısallık özelliğine yönelik olarak kullanılmıştır. Bölümün son örneğini teşkil eden “İttihad-i Muhammedî” (Muhammedçi Birlik Partisi), Osmanlı İmparatorluğu’nda İkinci Meşrutiyet döneminde faaliyet gösteren bir siyasi partidir; ve erek metin anlatısında bağlantısallık sağlamak amacıyla metin içi açıklama stratejisinin kullanılması yoluyla çeviriye aktarılmıştır.

4. Sonuç

Bu çalışma, Ahmet Ümit'in *Elveda Güzel Vatanım* adlı eserinin İngilizce çevirisinde tarihî bir etki yaratan kültürel unsurların aktarımını incelemeyi amaçlamıştır. Eser, tarihî romanlar bağlamında ele alınmıştır. Tarihî anlatıda belirlenen kültürel unsurların hangi stratejilerle çevrildiği incelenerek bu stratejilerin çeviri anlatısında hangi özelliklerin tesis edilmesine katkıda bulunduğu belirlenmiştir. İncelenen örneklerin ışığında aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

- Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan yer isimleri metin içi açıklama stratejisi ile, semt isimleri gibi diğer yer isimleri ise tekrarlama stratejisi ile erek metne aktarılmıştır. Bu nedenle, yer isimlerinin çevirisinde yabancılaştırıcı bir etki görülmektedir.
- Osmanlı tarihinde mutfak kültürü kapsamında önemli bir yeri bulunan ve tarihî bir öneme sahip ziyafetlerin bir parçası olan yiyecek ve içecek isimleri metin dışı açıklama stratejisi doğrultusunda yabancılaştırıcı bir etki oluşturularak erek metne aktarılmıştır. Bu tür açıklamalar, İngilizce Sözlükçe Bölümünde yer almıştır.
- Osmanlı tarihinde önemli bir yer edinen yöresel kıyafetler, bazı durumlarda ortografik adaptasyon stratejisi ile yabancılaştırıcı bir etki oluşturularak; bazı durumlarda ise mutlak evrenselleştirme stratejisi ile yerleştirici bir etki yaratılarak erek metne aktarılmıştır. Bu noktada belirleyici olan unsur, erek metin boyunca yabancılaştırma ve yerleştirme arasında bir denge gözetilmesi ve sözcük anlamının okur tarafından erek metin bağlamından çıkarılıp çıkarılmayacağına ilişkin kararın çeviri eyleyicileri (çevirmen, editör, vb.) tarafından verilmesidir.
- İslamiyet'te özel bir anlama sahip olan ve tarihî bir boyutu bulunan sözcüklerin çevirisinde; bazı durumlarda mutlak evrenselleştirme stratejisi doğrultusunda yerleştirme, bazı durumlarda ise metin içi açıklama ve ortografik adaptasyon stratejileri doğrultusunda yabancılaştırma etkisi oluşturulmuştur. Bu noktada belirleyici olan unsur, yukarıda belirtilen kararın verilmesidir.
- Osmanlıca kökenli sözcüklere yoğun bir şekilde yer veren dilekçe ve mektup gibi yazılar, Osmanlıca bilmeyen kaynak metin okuru tarafından da anlaşılamadığı ve diliçi çeviriyi zorunlu kıldığı için çeviride doğallaştırma stratejisi kullanılmış ve yerleştirici bir etki oluşturulmuştur.
- Tören ve ritüel isimlerinin çevirisinde yerleştirme etkisi gözetilerek mutlak evrenselleştirme ve doğallaştırma stratejileri kullanılmıştır.
- Rütbe, unvan ve hitaplar, erek metinde yabancılaştırıcı bir etki oluşturan tekrarlama ve metin içi açıklama stratejileri doğrultusunda çevrilmiş olmakla birlikte; yabancılaştırma etkisinin, unvanların anlaşılmasında karışıklığına sebep olabileceği bazı durumlarda yerleştirme etkisi yaratan mutlak evrenselleştirme stratejisi kullanılmıştır.
- Siyasi ve yönetsel unsurlar, erek metinde yabancılaştırıcı bir etki oluşturan metin içi açıklama stratejisi ile çevrilmiştir. Ancak, çeviride metin içi ek açıklamaların fazla olduğu paragraflarda ya da aynı cümlede birden fazla tarihî unsurun yer aldığı durumlarda, yerleştirme ve yabancılaştırma stratejileri ardı ardına kullanılmıştır. Bu durum, tarihî roman çevirisinde yerleştirici ve yabancılaştırıcı çeviri stratejileri arasında kurulan dengeğin en önemli göstergesidir.

Bu noktalardan hareketle; tekrarlama, ortografik adaptasyon, metin içi açıklama ve metin dışı açıklama gibi yabancılaştırma etkisi yaratan çeviri stratejileri ile zamansallık özelliği oluşturularak çevirinin kaynak metin anlatısına özgü zaman ve mekânda konumlandırılması sağlanmıştır. Okurun, metinde geçen birbirinden farklı tarihî olayı ve kişiyi bir arada düşünerek bağlantı kurabilmesi için anlatının kültürel, dini ve tarihî boyutları arasında bağlantı kurması gerekmektedir. Erek okurun kendi tarihine yabancı olan bir metni okurken bu bağlantıyı kurmasını sağlamak için bazı durumlarda yerleştirme etkisi yaratan mutlak evrenselleştirme ve doğallaştırma stratejileri kullanılmıştır. Yerleştirmenin bir sonucu olarak erek kültürün anlatı dünyasına özgü kültürel unsurların çeviride kullanılması, kaynak

metnin bağlamını etkileme riski bulunsa da bağlantısallık özelliğinin başka bir şekilde oluşturulmadığı durumlarda yerlileştirme sıklıkla tercih edilen bir yaklaşımdır.

Nedensel olay örgüsünün çeviride yeniden oluşturulabilmesi için erek okurun kaynak metin anlatısına ilişkin tarihî olaylarda neden-sonuç ilişkisi kurabilmesini sağlamak üzere çeviriye metin içi veya metin dışı kısa eklemelerde bulunulmuştur. Seçici kullanıma bakıldığında ise, kaynak metin yazarı ve çevirmen tarafından Sözlükçe düzeyinde ayrı seçimler yapıldığı görülmüştür. Kaynak metinde tarihî olaylara ve savaşlara verilen adlara ek olarak, “beynelmilel” (uluslararası) ve “nafia” (bayındırlık işleri) gibi günlük dilde artık çok fazla kullanılmayan bazı Arapça kökenli sözcüklere sıklıkla yer verildiğinden; Türkçe Sözlükçe Bölümünde de bu kelimelerin açıklamaları bulunmaktadır. Yazarın tarihî önem atfettiği birçok sözcük, erek dile yabancılaştırma etkisi yaratan metin içi açıklamalarla aktarıldığından bu tür sözcüklere İngilizce Sözlükçe Bölümünde yer verilmemiştir. Bu da çeviri anlatısında seçici kullanıma işaret etmektedir. İngilizce Sözlükçe Bölümünde genellikle “rakı”, “lokum”, “ayran” ve “çörek” gibi mutfak kültürüne ait sözcükler ile birlikte “sadrazam”, “muallim” ve “usta” gibi unvanların yer aldığı görülmektedir.

Çalışmanın başında, küreselleşen çeviri piyasasında gerçekleştirilen faaliyetlerin, küresel beklentilere uygun olarak -özellikle de hiper merkezi dil konumunda yer alan İngilizceye yapılan çevirilerde yerlileştirici bir etki yarattığı ve kültürel çeşitliliği korumak yerine “tektipleştirme” eğiliminde olduğu belirtilmiştir (Tymoczko, 2021, s. 226). İncelenen çeviride, bu eğilimden uzaklaşıldığı görülmüştür. Ayrıca, çalışmanın başında, tarihî roman yazarlarının tarihî dil ve yazın dili arasında bir denge kurmaya çalıştığı belirtilmiştir. Bu yazarlar, olayları tarihî bir dil ve söylem ile aktarıırken okuma sürecinin sık sık kesintiye uğramaması için de birtakım önlemler almaktadır (Tod, 2015). Aynı denge, *Elveda Güzel Vatanım*’ın İngilizce çevirisinde kullanılan farklı yerlileştirme ve yabancılaştırma stratejileri ile gözetilmiştir. Bu durum, tarihî roman yazarları ve çevirmenlerin karar verme ve üretim süreçlerinde benzer zorluklar yaşadığını ve birbirine benzer çözümler ürettiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (1999). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Ahmet Mithat. (2001). *Letaif-i Rivâyat, Yeniçeriler*. (F. Gökçek ve S. Çağın, Yay. Haz.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Adil, A. (2006). Western Eyes: Contemporary Turkish Literature in a British Context. G. Maclean (Yay. Haz.), *Writing Turkey: Explorations in Turkish History, Politics, and Cultural Identity* içinde (ss. 129-143). Middlesex University Press.
- Aixelá, J., F. (1996). Culture-Specific Items in Translation. R. Lvarez & M. C. Vidal (Yay. Haz.), *Translation, Power, Subversion* içinde (ss. 52-77). Clevedon: Multilingual Matters.
- Anar, İ. O. (1995). *Puşlu Kıtalar Atlası*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Araboğlu, A. (2020). İhsan Oktay Anar’ın *Kitab-ül Hiyyel* Adlı Eserinin İngilizce Çevirisindeki (*The Book of Devices*) Özel İsimler ve Çeviri Stratejileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 699-708. DOI: 10.29000/rumelide.706494
- Baker, M. (2006). *Translation and Conflict: A Narrative Account*. London: Routledge.
- Bianchi, D. & D’Arcangelo, A. (2015). Translating History or Romance? Historical Romance Fiction And Its Translation in a Globalised Market. *Linguistics and Literature Studies*, 3(5), 248–253.
- Bielsa, E. (2018). Cosmopolitanism and Translation. G. Delanty (Yay. Haz.), *Routledge International Handbook of Cosmopolitanism Studies* içinde, (ss. 167-176). London: Routledge.

- Brisset, A. & Rodríguez, R. E. C. (2020). World Translation Flows: Preferred Languages and Subjects. E. Bielsa & D. Kapsaskis (Yay. Haz.), *The Routledge Handbook of Translation and Globalization* içinde (ss. 230-250). London: Routledge.
- Çağlar, E. & Kalkan, H. K. (2021). Kültürel Unsurların Aktarımı Bağlamında Ahmet Ümit'in *İstanbul Hatırası* Adlı Romanının Almanca Tercümesiyle Karşılaştırılması. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11 (2), 458-480. DOI: 10.30783/nevsosbilen.898557
- Özcan Dost, B. & Güvendi Yalçın, E. (2020). Kültürü Çevirmek: Ayşe Kulin'in *Veda: Esir Şehirde Bir Konak* Romanının *Fairwell: A Mansion in Occupied İstanbul* Başlıklı Çevirisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 1017-1030. DOI: 10.29000/rumelide.843739
- Dukes, J. (2020). What is Historical Fiction? <https://celadonbooks.com/what-is-historical-fiction/>
- Eco, U. (1994). *The Name of the Rose*. (W. Weaver, Çev.). New York: Harcourt Brace.
- Erguvan, M. (2016). Turkish Literature on the Move: Tracing the Itinerary of Ahmet Ümit. *mTm*, 8, 331-350.
- Fleishman, A. (1971) *The English Historical Novel: Walter Scott to Virginia Woolf*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Gabaldon, D. (1992). *Outlander*. New York: Bantam Dell.
- Gençer, M. (2017). *Elveda Güzel Vatanım*: Devletin derinlikleri, toprağın derinliklerinden daha karanlıktır. *Tarih Kritik Dergisi*, 3 (1), 131-146.
- Gürsel, N. (2004). *Resimli Dünya*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Heilbron, J. & Sapiro, G. (2007). Outline for a Sociology of Translation: Current Issues and Future Prospects. M. Wolf & A. Fukari (Yay. Haz.), *Constructing a Sociology of Translation* içinde (ss. 93-108). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Heilbron, J. (2010). Towards a Sociology of Translation: Book Translations as a Cultural World System. M. Baker (Yay. Haz.), *Critical Readings in Translation Studies* içinde, (ss. 304-316). London and New York: Routledge.
- Jobanputra, R. (2020, Mart 13). *Edebi Çevirinin İncelikleri*. <http://mucev.kulup.marmara.edu.tr/>
- Jobanputra, R. (2021, Nisan 25). *Translating Contemporary Literature into English: A Translator's Observations*. https://edebiyat.ege.edu.tr/files/edebiyat/icerik/25_04_2021.pdf
- Kahf, M. (2000). Packaging "Huda": Sha'rawi's Memoirs in the United States Reception Environment. A. Amireh & L. S. Majaj (Yay. Haz.), *Going Global: The Transnational Reception of Third World Women Writers* içinde, (ss. 148-72). New York and London: Garland Publishing.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2019). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kearns, C. (1990). Dubious Pleasures: Dorothy Dunnett and the Historical Novel. *Critical Quarterly*, 32(1), 36-43.
- Kemal, N. (2007). *Cezmi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kula, O. B. (2016). *Yazınsal Yapıt ve Ahmet Ümit Nasıl Okunabilir?* İstanbul: Everest Yayınları.
- Lukács, G. (1962). *The Historical Novel*. London: Merlin Press.
- Okyayuz, A. Ş. & Ersözülü, E. (2022). Çocuklar için Çizgi Romanla Tarih Anlatısı, Çevirisi ve Eleştirisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 1086-1106. DOI: 10.29000/rumelide.1164917
- Özakman, T. (2015). *Şu Çılgın Türkler*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Pablé, A. (2003). The Goodman and His Faith: Signals Of Local Colour in Nathaniel Hawthorne's Historical Fiction with Reference to Cultural Translation. *Babel*, 49(2), 97-130.
- Pamuk, O. (1998). *Benim Adım Kırmızı*. İstanbul: İletişim Yayınları

- Rozett, M. T. (2003). *Constructing a World: Shakespeare's England and the New Historical Fiction*. New York: State University of New York Press.
- Saldanha, G. & O'Brien, S. (2014). *Research Methodologies in Translation Studies*. London: Routledge.
- Sapiro, G. (2010). Globalization and Cultural Diversity in The Book Market: The Case of Literary Translations in the US and in France. *Poetics*, 38, 419–439.
- Schiffirin, A. (2000). *The Business of Books: How International Conglomerates Took Over Publishing and Changed the Way We Read*. New York: Verso.
- Scott, W. (1814). *Waverley*. London: Caxton.
- Somers, M. & G. Gibson. (1994). Reclaiming the Epistemological “Other”: Narrative and the Social Constitution of Identity. C. Calhoun (Yay. Haz.) *Social Theory and the Politics of Identity* içinde, (ss. 37-99). Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Tahir, K. (1995). *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Tekgöl, D. & Akbatur, A. (2013). Literary Translation from Turkish into English in the United Kingdom and Ireland, 1990-2012. *Literature Across Frontiers*. <https://www.lit-across-frontiers.org/wpcontent/uploads/2013/03/Literary-Translation-from-Turkish-into-English-in-the-UKand-Ireland-NEW-UPDATE-final.pdf>
- Tekgöl Akın, D. (2020). Translating Narratives and Counter-Narratives in Ahmet Ümit's *When Pera Trees Whisper*. *Translation and Interpreting Studies. The Journal of the American Translation and Interpreting Studies Association*, 15(2), 203-222.
- Terestyényi, E. (2011). Culture-specific Items in Tourist Brochures. *SKASE Journal of Translation and Interpretation*, 5 (2),13-22.
- Tod, M. (2015). “Seven Elements of Historical Fiction”. <https://awriterofhistory.com/2015/03/24/7-elements-of-historical-fiction/>
- Tymoczko, M. (2021). Globalization, Cultural Hegemony and Translation: The Paradoxical Complexity of Translation Theory and Practice In The Emerging World Order. E. Bielsa & D. Kapsaskis (Yay. Haz.), *The Routledge Handbook of Translation and Globalization* içinde, (ss. 219-229). London: Routledge.
- Ümit, A. (2010). *İstanbul Hatırası*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2012). *Bab-ı Esrar*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2012). *The Dervish Gate*. (E. Dixon, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2012). *Sultanı Öldürmek*. İstanbul: Everest Yayınları
- Ümit, A. (2015). *Elveda Güzel Vatanım*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2017). *A Memento for Istanbul*. (R. Jobanputra, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2018). *To Kill a Sultan*. (R. Jobanputra, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2020). *Farewell, My Beautiful Country*. (R. Jobanputra, Çev.) London: Anthem Press
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility*. London and New York: Routledge.
- Vlahov, S. & Florin, S. (1980). *Neperevodimoje v perevode*. Moskova: Mezhdunarodnyje otnoženija
- Yourcenar, M. (1992). Tone and Language in the Historical Novel. *That Mighty Sculptor, Time*. (W. Kaiser, Çev.). New York: Farrar.